

**И.АРАБАЕВ АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ**

**Ж.БАЛАСАГЫН АТЫНДАГЫ КЫРГЫЗ УЛУТТУК УНИВЕРСИТЕТИ**

**Д 13.23.673** диссертациялык кеңеши

Кол жазма укугунда  
УДК 37;377.8; 882.

**БЕКМУРАТОВА РАХАТ ТОПЧУБАЕВНА**

**КОЛЛЕДЖДЕРДЕ КЫРГЫЗ АДАБИЯТЫ САБАГЫНДА  
СТУДЕНТТЕРДИН ОКУРМАНДЫК  
КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮГҮН ӨНҮКТҮРҮҮНҮН  
МЕТОДИКАСЫ**

**13.00.02** – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы  
(кыргыз адабияты )

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын  
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

**АВТОРЕФЕРАТЫ**

**Бишкек-2023**

Диссертациялык иш Ош мамлекеттик университетинин филологиялык билим берүү технологиялары кафедрасында аткарылды.

**Илимий жетекчи:** **Үкүева Бүшарипа Кожояровна,**  
педагогика илимдеринин доктору, доцент,  
Ош мамлекеттик университетинин башталгыч, мектепке  
чейинки билим берүүнүн педагогикасы жана  
психологиясы кафедрасынын профессору

**Расмий оппоненттер:** **Батаканова Светлана Топчиевна,**  
педагогика илимдеринин доктору, профессор,  
Скрябин атындагы КМАУнун мамлекеттик тил  
жана тарбиялык иштер боюнча проректору

**Абдырасулова Элмира Кыдырмаевна,** педагогика  
илимдеринин кандидаты, доцент, И.К.Ахунбаев  
атындагы КММАнын кыргыз тили кафедрасынын  
башчысы

**Жетектөөчү мекеме:** Жалал-Абад мамлекеттик университетинин кыргыз тили  
жана адабияты, педагогика, психология жана окутуунун  
технологиялары кафедралары. Дареги:715600, Кыргыз  
Республикасы, Жалал-Абад шаары, Ленин көч. 57.

Диссертациялык иш 2023-жылдын 24-ноябрында, саат 15:30да  
И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин, Ж. Баласагын  
атындагы Кыргыз улуттук университетинин алдындагы педагогика  
илимдеринин доктору (кандидаты) жана психология илимдеринин доктору  
(кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган  
диссертацияларды коргоо боюнча түзүлгөн Д 13.23.673 диссертациялык  
кеңештин жыйынында корголот.

Дареги: 720023, Бишкек ш., 10-кичирайону, Саманчин көчөсү, 10 а

Диссертацияны коргоонун онлайн трансляциясынын идентификациялык  
коду: <https://vc.vak.kg/b/d13-oyf-pc2-yyg>.

Диссертация менен И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик  
университетинин (Бишкек ш., Раззаков көчөсү, 51А), Ж. Баласагын атындагы  
Кыргыз улуттук университетинин (Фрунзе көчөсү, 547) китепканаларынан жана  
<http://arabaev.kg/do.kg> сайтынан таанышууга болот.

Автореферат 2023-жылдын 23-октябрында таркатылды.

**Диссертациялык кеңештин**  
**окумуштуу катчысы, педагогика**  
**илимдеринин кандидаты, доцент:**



**Омурбаева Д.К.**

## ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

**Диссертациянын темасынын актуалдуулугу.** Мезгил талабына ылайык бардык мамлекеттерде орто, орто кесиптик, ЖОЖдордо билим берүү жаңы стандартка өткөрүлүп, анын натыйжасында келечектеги кесип ээлерине кесиптик билим жана тарбия берүүнүн мазмуну жаңыча нукка өтүп, окуучуларды, студенттерди компетенттүүлүккө негиздеп окутууга басым жасалды. Өлкөбүздөгү жалпы билим берүүчү орто мектептердин башталгыч класстарынан тартып жогорку класстын окуучуларына, орто кесиптик окуу жайларынын, жогорку окуу жайларынын студенттерине чейин билим алуучулар ээ болуучу компетенциялар аныкталып, билим берүү стандарттарында камтылды. Анткени, компетенттүүлүккө негиздеп окутуу коомдук ар кандай кырдаалдарга ылайык заманбап түшүнүктөрдүн пайда болушуна, адамзаттык баалуулуктардын өзгөрүп, улам жаңы мазмунга ээ болуусуна байланыштуу заман талабына ылайык ишмердүүлүккө негиздеп окутуу болуп саналат.

Коомдун өзгөрүшү менен учур талабына ылайык илимий таанып-билүүнүн ыкмалары өнүгүп өстү. Анын натыйжасында инсанга багыттап окутуу концепциясынын негизинде билим берүү системасында вариативдүүлүк өркүндөп, автордук окуу пландарын, программаларын, окуу китептерин түзүүгө мүмкүнчүлүктөр жаралды. Бул мүмкүнчүлүктөрдү ишке ашыруу максатында окутуунун жаңы технологияларын, башкача айтканда, инновациялык окутууну окуу, тарбиялоо процессинде колдонууга толук мүмкүнчүлүктөр пайда болду. Билим берүү системасындагы мындай өзгөрүүлөр өндүрүштүн бардык сферасынын жана илимий чөйрөнүн изилдөө объектисине айланды. Анын негизинде бир топ илимий-методикалык эмгектер жазылып, алардын мазмунунда окутуунун жаңы технологиялары катары интерактивдүү окутуу практикаланды. Аталган технология бала бакчадан баштап, мектептеги окуучулардын, ЖОЖдордогу, коллеждердеги студенттердин чыгармачылык, интеллектуалдык мүмкүнчүлүктөрүн ар тараптан ачуу менен алардын өзүн-өзү өнүктүрүү, ой жүгүртүүсүн өстүрүү, руханий адептүүлүккө тарбиялоо, билим, билгичтик, көндүмдөрүн калыптандыруу максатын көздөдү. Натыйжада бул максатты ишке ашырууда окутуунун жаңы технологияларынын мазмуну, багыттары жаңыча оптималдаштырылды.

Кыргыз адабияты дисциплинасын окутууда студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүү үчүн “Сынчыл ойломду өстүрө турган окуу жана жазуу” программасынын түрдүү усулдары пайдаланылат. Адам баласынын дүйнө таануу процесси ой жүгүртүүдөн башталат. Ал эми окутуу процессинде сынчыл ойломду өнүктүрүүчү стратегиялар студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн калыптандырууга жана өнүктүрүүгө өбөлгө болот.

Студенттердин адабий чыгармаларга карата болгон кызыгуусун калыптандыруу жана өнүктүрүү маселеси, көркөм чыгарманы окуй билүү деңгээли жөнүндөгү маселе, окурмандык компетенттүүлүктү жана көркөм адабиятка болгон окурмандык кызыгуунун деңгээли жөнүндөгү маселелер буга чейин эле изилденип келген. Окумуштуу-методистер Г.Щукина, Н.П.Бабаханова, З.Я.Рез, В.Г.Маранцман кыргыз окумуштуулары Н.И.Ишекеев,

А.Ж.Муратов, С.Т.Батаканова, М.Х.Манликова, С.К.Рысбаев, А.Т.Турдугулов, С.Момуналиев, Г.У.Соронкулов, Л.А.Шейман ж.б. адабиятты окутуунун мазмуну жана формаларын изилдөө менен үйрөнүүчүлөрдүн окурмандык кызыгууларын өнүктүрүү маселелерин изилдешкен. Кыргыз адабиятын окутуу боюнча Г. Сооронкулов, Б. Абдухамидова, А. Муратов менен С. Рысбаев, ал эми боордош элдерден үйрөнүүчүлөрдүн адабий чыгармаларга болгон окурмандык кызыгууну калыптандыруу боюнча Т.А.Тамаев, Т.Кунекова бир катар эмгектерди жазышты.

Окурмандык кызыгууну өнүктүрүү, калыптандыруу маселеси боюнча философ Р.Декарттын жазганы бар: “Чтение хороших книг – это разговор с самыми лучшими людьми прошедших времен, и притом такой разговор, когда они сообщают нам только лучшие свои мысли”. Демек, китеп окуу эзелтен эле ар бир адам баласы үчүн, өзгөчө, окурман-студент үчүн ар дайым эң маанилүү маселелерден болуп келген.

Буга ылайык окумуштуулардын эмгектеринде үйрөнүүчүлөрдүн чыгармачылык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү, билим сапатын арттыруу, тарбия берүү маселелери изилденгени менен, сынчыл ойлоону өнүктүрүүчү интерактивдүү усулдарды чеберчилик менен пайдалануу аркылуу алардын окурмандык компетенттүүлүгүн жогорулатуу көйгөйү илимий иликтөөнүн объектисине алынбагандыктан, бул маселе атайын изилдөөнү талап кылууда. Орто кесиптик окуу жайларында кыргыз адабияты сабагын окутууда студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн интерактивдүү усулдардын жардамы менен жогорулатуу маселеси бүгүнкү билим берүүнү глобалдаштыруудагы заманбап талап катары илимий ишибиздин актуалдуулугун жаратты.

**Диссертациянын темасынын илимий программалар жана негизги илимий изилдөө иштери менен байланышы.** Диссертациянын темасы кыргыз адабияты боюнча билим берүүнүн мамлекеттик стандарты жана тарбиянын концепциялары, Ош мамлекеттик университетинин филологиялык билим берүү технологиялары кафедрасынын илим изилдөө иштеринин пландары менен тыгыз байланышат.

**Изилдөөнүн максаты** - колледждерде кыргыз адабияты сабагында интерактивдүү усулдарды пайдалануу менен студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн методикасын иштеп чыгуу жана алардын натыйжалуулугун эксперимент аркылуу текшерүү.

**Изилдөөнүн милдеттери:**

1. Колледждерде студенттер ээ болуучу негизги окурмандык компетенттүүлүктөрдү аныктоо, аларды өркүндөтүү мүмкүнчүлүктөрүн табуу жана анын учурдагы абалын талдоо;

2. Колледждерде кыргыз адабияты дисциплинасын окутууда интерактивдүү усулдарды пайдалануу менен студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн жолдорун, усулдарын, каражаттарын жана аларды ишке ашыруунун технологияларын иштеп чыгуу;

3. Иштелип чыгып, сунуш кылынган методикалык ыкмалардын жана жолдордун натыйжалуулугун аныктоо үчүн педагогикалык тажрыйбаларды жүргүзүү жана жыйынтыктоо.

**Изилдөөнүн илимий жаңылыгы жана теориялык мааниси.**

Колледждерде кыргыз адабияты дисциплинасын компетенттүүлүккө багыттап окутууда студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн окутуунун заманбап усулдарын колдонуу аркылуу өнүктүрүүнүн методикасы (салттуу жана инновациялык ыкмалардын, формалардын жана усулдардын) илимий, психологиялык-педагогикалык технологиялардын жана методикалардын заманбап жетишкендиктерин эске алуу менен иштелип чыккандыгы жана педагогикалык эксперименттин жүрүшүндө анын натыйжалуулугу аныкталгандыгы.

**Изилдөөнүн практикалык мааниси.** Колледждерде кыргыз адабияты сабагында студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн методикасын өркүндөтүүгө көмөк көрсөтөт; кыргыз адабияты сабагында окурмандык компетенттүүлүктү өркүндөтүү боюнча сунуш кылынган сабактын үлгүлөрү, усулдары студенттердин өз алдынча сынчыл ой жүгүртүүсүн өстүрүүгө, жалпы эле окурмандык кызыгууларынын жогорулашын шарттайт; колледждерде кыргыз адабиятын окутуу иштерин жакшыртууга, өркүндөтүүгө, билим, билгичтик, көндүмдөрүн калыптандырууга өбөлгө түзөт; изилдөөнүн материалдарын кыргыз адабияты мугалимдери, окутуучулар жана илим изилдөөчүлөр үчүн методикалык колдонмо катары пайдаланылат.

**Изилдөөдөн келип чыккан корутундулардын ишенимдүүлүгү жана жыйынтыктарынын негиздүүлүгү** ишти аткаруу алдынан белгиленген методологиялык таянычтарга негизделип, предметтин, милдеттердин адекваттуу жолдорун комплекстүү изилдөө методдоруна таянып проблеманы теориялык жактан үйрөнүүгө, талдоо жана топтоо жолу менен максатка жеткендикте.

**Коргоого коюлуучу диссертациянын негизги жоболору:**

1. Студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн методикасы боюнча илимий-методикалык, психологиялык-педагогикалык адабияттарды изилдөө, талдоо жана жалпылоо илимий-педагогикалык багыттардын жана илимий-методикалык технологиялардын заманбап жетишкендиктерине ылайык кыргыз адабияты предметин колледждерде 1-курста окутууда окутуунун жаңы технологияларына таянылып окутулуш зарылдыгын көрсөтүп турат.

2. Колледждерде кыргыз адабияты предметин окурмандык компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун методикасын, окутуунун салттуу жана инновациялык усулдарынын, формаларынын, каражаттарынын жана ыкмаларынын комплексин, окутуунун моделин, аудио, видео материалдарын иштеп чыгуу жана аны окутуу практикасына сунуштоо зарыл.

3. Изилдөө көрсөткөндөй, колледждерде “Кыргыз адабияты” предметин окурмандык компетенттүүлүккө негиздеп окутуу боюнча биз тандап алган усулдар, ыкмалар, каражаттар студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүнүн өркүндөтүүнүн булагы болушу керек.

4. Колледждердин тажрыйбасында иштелип чыккан жана сыноодон өткөн усулдардын, окурмандык компетенттүүлүккө негиздеп окутуу методикасынын натыйжалуулугу колледждин студенттерин руханий-адеп-ахлактык, эстетикалык жактан тарбиялоого, алган билимдерин турмушта колдоно билүүгө өбөлгө түзөт.

**Изденүүчүнүн жеке салымы.** Колледждерде “Кыргыз адабияты” предметин окурмандык компетенттүүлүккө негиздеп окутуу методикасынын абалын аныктоо, анын натыйжалуулугун арттыруу боюнча тажрыйбалык топтордо тиешелүү сабактарды өтүү; колледждердин студенттерин окурмандык компетенттүүлүктүн негизинде окутуунун моделин, кыргыз адабияты боюнча сабактардын иштелмелерин, окутуунун практикасына сунушталган окутуунун салттуу жана инновациялык ыкмаларын киргизүү боюнча методикалык системасын иштеп чыгуу изденүүчүнүн жеке өзү тарабынан ишке ашырылды.

**Илимий изилдөөнүн натыйжаларын тастыктоо (апробациялоо).** Изилдөөнүн жүрүшү жана жыйынтыктары 2014-2022-жылдардын арасында Ош мамлекеттик университетинде жана республикалык жогорку окуу жайлар аралык илимий-практикалык конференцияларда, семинарларда, тегерек столдордо, ар кандай тренингдерде изилдөөнүн жүрүшү, анын натыйжалары боюнча илимий баяндамалар жасалды, илимий басылмаларда, илимий журналдарда жарыяланды. Изилдөөнүн жүрүшү жана жыйынтыктары Ош мамлекеттик университетинин филологиялык билим берүү технологиялары кафедрасында талкууланды, Ж.Баласагын атындагы КУУнун, И.Арабаев атындагы КМУнун алдындагы диссертациялык кеңеште алдын-ала коргоодон өттү.

**Диссертациянын жыйынтыктарынын толук жарыяланышы.**

Изилдөөбүздүн темасы жана анын жыйынтыктары боюнча 1 окуу куралы жана 10 макала жарыяланды. Анын ичинен 5 макала республикалык жана 5 макала эл аралык басылмаларда басылып чыкты.

**Диссертациянын көлөмү жана түзүлүшү.** Диссертациялык иш изилдөөнүн илимий негизи тууралуу түшүнүк берген киришүүдөн, үч баптан, баптар боюнча жалпы корутундудан, пайдаланылган адабияттардын тизмесинен турат. Жалпы көлөмү – 230 бет, негизги текст –188 бет.

## **ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ**

**Киришүү бөлүмүндө** изилдөө ишин жүргүзүү үчүн тандалып алынган теманын актуалдуулугу аныкталып, максат-милдеттери, изилдөөнүн илимий жаңылыгы, алынган натыйжалардын практикалык мааниси, изденүүчүнүн жеке салымы, коргоого коюлуучу негизги жоболор, изилдөөнүн апробацияланышы, анын натыйжаларынын жарыяланышы, диссертациянын көлөмү жана түзүлүшү жөнүндө маалымат берилди.

Диссертациянын биринчи бабы **“Колледждерде кыргыз адабияты сабагында студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн теориялык маселелери”** деп аталып, колледждин 1-курсунун студенттеринин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн методологиясы, педагогикалык

шарттары педагогика менен дидактикадагы, окутуу методикасындагы соңку талаптардын негизинде каралды.

Диссертациянын 1-бөлүмү **“Компетенттүүлүк”**, **“окурмандык компетенттүүлүк”** түшүнүгү жана анын колледждердеги билим берүү системасында алган орду” деп аталып, анда “компетенция”, “компетенттүүлүк”, “окурмандык компетенттүүлүк” түшүнүктөрүнө терминологиялык анализ берилди.

Учур талабына ылайык азыркы билим берүү системасы дүйнөлүк эмгек рыногунда атаандаштыкка жарамдуу, ар тараптан өз алдынча өнүккөн, коомчулук менен мамиле түзө алган, жаңылбай чечим чыгара алган, ийкемдүү, иш билги, таалим-тарбиялуу, көп тил билген, компьютердик сабаттуулугу жогору, башкача айтканда, ар тараптуу компетенттүү кесип ээлерин даярдап чыгарууга тийиш. Бул жаатта дүйнөлүк билим берүү системасында абдан зор өзгөрүүлөр орун алууда. Билим берүү системасындагы өзгөрүүлөр менен окутуучулардын, студенттердин жетишкендиктери «компетенция» жана «компетенттүүлүк» категориялары аркылуу өлчөнүүдө.

Бул түшүнүктөрдүн так аныктамасына токтолуп кетсек: орус лингвисти С.И.Ожегов “компетенттүү” жана “компетенция” түшүнүктөрүнүн маанилеринин түшүндүрмөсүн төмөндөгүчө берет: “Компетенттүү – ар кандай чөйрөдөгү билимдүү, ыйгарымдуу адис. Компетенция – кимдир бирөөнүн көйгөйлөрүн жакшы билген адам” [Ожегов С.И., Н.Ю.Шведова Н.Ю., Толковый словарь русского языка. – Москва, 2013. – 268 с.]. Чыгаан түрколог К.К.Юдахин кыргыз лексикасына кабыл алынган сөз катары түшүнүктүн маанисин мындайча чечмелейт: “Компетенттүү – билүүчү, билимдүү, б.а., бир нерсени толук билүүчү. Компетенттүү – бир нерсени чечүүгө, бир нерсе жөнүндө чечкиндүү пикир айтууга өзүнүн билими же полномочиеси бар адам”. “Компетенция – белгилүү бир адамга тапшырылган маселелер, иштер. Компетенция кандайдыр бир маселени чечүү же адамдын полномочиеси” [Юдахин К.К. Русско-киргизский словарь. – Москва, 1957. – 293-б.]. Ал эми Д.И.Ушаковдун редакциялоосундагы орус тилинин түшүндүрмө сөздүгүндө “компетенттүүлүк” – абройлуулук (авторитетность); “компетенция” – абройлуулукту алган жактын тегерегиндеги маселелерден (компетенттүүлүк компетенциялардан) турат делип аныктама берилген. Ал эми “Чет элдик сөздөрдүн жаңы сөздүгүндө”: “Компетенция – бул (лат.competentia бир нерсеге укугу бар) 1) мыйзам, устав же башка акты аркылуу конкреттүү органга же кызмат адамына ыйгарылган укуктар; 2) белгилүү жактын зарыл маселелер чөйрөсү боюнча билимге, тажрыйбага ээ болушу,” [Новый словарь иностранных слов.Мн: Современный литератор, 2005 . 461с. 1088 с.] – деп айтылат.

Компетенттүүлүк түшүнүгү батыш педагогикалык адабияттарында 60-70-жылдары, орус педагогикалык адабияттарында 1980-жылдары, ал эми ата мекендик адабияттарыбызда негизинен эгемендүүлүктү ээ болгон жылдардан кийин гана пайда боло баштады. Бул багытта “компетенттүүлүк” жана “компетенция” түшүнүктөрүн чет өлкөлүк жана ата мекендик изилдөөчү окумуштуулар Д.Хаймс (1972), Н.Хомский (1972), А. К. Маркова (1990), Л.И.

Берестова (1994), Дж.Равен (2002), И. А. Зимняя (2006), И.Ю.Чуркин (2010), А. В. Хуторской (2013), А. Асипова (2006), А.Ж.Муратов (2013), С. К. Рысбаев (2014), К.Т.Турдубаева (2015), Б.М.Акматов (2016), К.М.Төрөгелдиева (2016), Б. М. Акматова (2017), М. Х. Манликова (2017), Н.А.Ахметова (2015-2019), К. А. Биялиева (2018), Т.М.Сияев (2022) ж.б. окумуштуулардын эмгектерин айтууга болот.

Ата Мекендик окумуштуулар компетенттүүлүккө байланыштуу бир топ ой-пикирлерин айтышкан. Алардын ичинен компетенттүүлүккө орто мектептер үчүн кыргыз адабияты предметинин программасынын түзүүчүсү профессор А.Муратов туура жана жеткиликтүү аныктама берген: “Компетенттүүлүк – бул адистин интеллектуалдык, психологиялык, моралдык жана ишмердик (функционалдык) абалы, ошол аркылуу анын канчалык билим алгандыгы, көндүмдөргө ээ болгондугу, тажрыйба топтогондугу, башкалардын ишмердүүлүгүн өзүнө сиңиргендиги, маалыматтар менен куралдангандыгы жана аларды кандайча колдоно алары аныкталат. Компетенттүүлүк – бул натыйжалуу жыйынтыктарга жетишүү үчүн ыңгайлуу жүрүш-туруш модели, алгоритм, кыймыл-аракеттерди ишке ашыруунун жолдору”, - деп белгилейт. [Кыргыз адабиятынан билим берүүнүн мамлекеттик стандарты [Текст] // Кыргыз Республикасынын мектептеринде предметтик билим берүүнүн мамлекеттик стандарттары. – Б.: 2020. – 10 б.]

Биздин илимий ишибиздин максаты - студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүү болгондуктан, окурмандык компетенттүүлүк түшүнүгүнө токтолсок. Кыргыз адабияты предмети боюнча стандартта: “Окурмандык - адабий чыгарманы же бир акын-жазуучунун чыгармачылык өнөрканасын окуп түшүнүү; адабий каармандын образын ачып берүүчү каражаттарды билүү; образды ачып берүүдө илимий аргумент катары сынчылардын көз караштарын пайдалануу; көркөм чыгарманын темасын, сюжетин, композициясын, формасын, мазмунун, жанрын ажырата билүү, көркөм чыгарманын формасы менен мазмунун биримдигин жанрлык өзгөчөлүгүн эске алуу аңгеме, ыр, эпизод, үзүндү, көрүнүштөрдү талдай алуу; ар бир чыгарманын текке, жанрга, агымга, адабий багытка тиешелүү экендигин аныктай алуу; жазуу иштерин аткарууда адабий чыгарманын тема, идея, ахлактык пафосун белгилеп көрсөтүү; сюжеттин элементтерин, композицияны, тилдин көркөм – сүрөттөө каражаттарын жана алардын чыгарманын көркөм идеялык мазмунун ачып берүүдөгү ролун аныктай алуу; көркөм тектин өзгөчөлүгүн талдоодо жигердүү сөз корун колдоно билүү” - деп көрсөтөт. [Кыргыз адабиятынан билим берүүнүн мамлекеттик стандарты [Текст] // Кыргыз Республикасынын мектептеринде предметтик билим берүүнүн мамлекеттик стандарттары. – Б.: 2018. – 10 б.]

Албетте, окурмандык компетенттүүлүк компетенттүүлүктөн окурман-студенттин адабий-теориялык, практикалык жөндөмдүүлүгүнүн натыйжасын көрсөткөндүгү менен айырмалангандыгын белгилөөгө болот. Ал эми жалпылыгы - окурман-студенттин ички психологиялык, моралдык-этикалык көз караш, жүрүм-турумдарынын, билим, билгичтик, көндүмдөрүнүн жогорку деңгээлдик натыйжасынын жыйындысы экендиги менен окшош.



Белгилүү болгондой, орто мектептердин адабият сабагында төмөнкү компетенттүүлүктөр калыптандырылат: *окурмандык компетенттүүлүк* – адабий чыгарманы эстетикалык өздөштүрүүгө жөндөмдүүлүк, искусствонун башка түрлөрүнүн катарында адабияттын өзгөчөлүгү жөнүндө түшүнүгүн калыптандыруу, образдуу сөздүн көркөм көп маанилүүлүгүн, ассоциативдүүлүгүн, көрүү жана угуу дааналыгын ачуу аркылуу образдык сөздү түшүнүү жана инсандык деңгээлде өздөштүрүү; теориялык-адабий түшүнүктөр жөнүндө үйрөнүүчү предмет катары эмес, көркөм чыгарманы түшүнө билүүгө жардамдашкан курал, каражат катары түшүнүктү өнүктүрүү; *баалуулук-дүйнө таанымдык компетенттүүлүк*– адабиятта чагылдырылган адеп-ахлактык баалуулуктарды жана дүйнө тааным категорияларды түшүнүү, ушул баалуулуктарга өзүнүн мамилесин аныктоо жана негиздөө, гуманисттик, адеп-ахлактык позицияларга бек туруу; *адабий-чыгармачылык компетенттүүлүк* – ар түрдүү типтеги дил баяндарды жана түрдүү жанрдагы жана формадагы адабий чыгармачыл иштерди жазууга жөндөмдүүлүк.

Жогоруда аты аталган окумуштуулардын эмгектерине таянуу менен биз “окурмандык компетенттүүлүккө” төмөндөгүдөй аныктама бердик. “Компетенттүү” окурман-студент сунушталган материалды кабыл алып, билип, ой жүгүртүп түшүнөт жана ал билгендерин өз иш-аракетинде аткара да алат. Ушул өңүттөн алганда, колледждин 1-курсунун студенттери төмөндөгүдөй окурмандык компетенттүүлүккө ээ болушу керек:

- а) көркөм чыгармаларды ой жүгүртүп окуй алышы;
- б) окуганына ой жүгүртүп талдоо жүргүзө алышы;
- в) окуганынын мазмунун, түшүнгөнүн көркөмдөп сүйлөп бере алышы;
- г) окуган чыгармалары боюнча баяндама, эссе жана дил баян жаза алышы;
- д) көркөм чыгармалардан алган таасирин өз жашоосунда жана кесибинде колдоно билүүгө умтулушу;
- ж) окуганынын чыгармаларынын негизинде сөз байлыгын өстүрө алышы;
- з) окуганын абзацтарга, бөлүктөргө ажыратып, тема коё билиши;
- и) окуган чыгармасынын текстти боюнча татаал жана жөнөкөй план түзө алышы;
- к) жаңы сөздөрдү, сүйлөм курулмаларын үйрөнүп, аны кебинде пайдалана билүү ишмердүүлүгүнө ээ болушу;
- л) адабий каармандарды турмуштагы айрым адамдар менен ассоциациялай алышы

Ал эми колледждерде кыргыз адабияты предметин окутууда мамлекеттик стандартта белгиленген төмөнкү компетенттүүлүктөр калыптандырылат:

**КК-1.** Өз оюн мамлекеттик жана расмий тилдерде логикалык жактан туура билдирип, сабаттуу жазуу, негизги кесиптик түшүнүктөрдү, терминдерди өздөштүрүү, адистик багытта сөздүк корун байытуу.

**ЖК-5.** Командада иштей билүү жана кесиптештер, жетекчилик, кардарлары менен натыйжалуу баарлаша алат.

Мамлекеттик тилде өз оюн логикалык жактан туура билдирип, сабаттуу жазыш үчүн окурмандык компетенттүүлүктү өнүктүрүү зарыл. Топ менен

кесиптик чөйрөсүндө натыйжалуу баарлашуу үчүн окурмандык компетенттүүлүктү калыптандыруу зарыл болуп саналат.

Демек, көркөм чыгармаларды окутуп үйрөтүү процессинде студенттердин адабий-чыгармачылык, баалуулук-маанилик окурмандык компетенттүүлүктөрү да улам калыптанып отурат, окурмандык компетенттүүлүккө негиздеп окутууда түпкү максат окутуучу тарабынан атайын максатка ылайык тандалып, ар бир сабак сайын жаңыланып, өнүктүрүлүп отурулат. Мына ушул талаптарды ишке ашыруу үчүн окуу программасындагы ар бир чыгарманы компетенттүүлүккө негиздеп, б.а., жогорудагы белгиленгендерди эске алып окутуп үйрөтүү педагогикалык зарыл шарттардын бири болуп эсептелет.

**“Колледждерде студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн калыптандыруунун шарттары”** деген экинчи бөлүмдө колледждердин кыргыз адабиятын окутуудагы педагогикалык шарттарга талдоо жүргүзүлөт.

Илимий, психологиялык-педагогикалык адабияттарда берилгендей, практикалык ишмердиктин билимдерин, жолдорун комплекстүү өздөштүрүүгө багытталган, компетенттүү билим берүү бүгүнкү күндө абдан актуалдуу болуп саналат. Биздин изилдөө темабызга ылайык, өлкөбүздөгү жана дүйнөдөгү педагогикалык инновация компетенттүүлүктүн негизинде ишке ашат. Колледждин студенттерин кыргыз адабияты сабагында компетенттүүлүккө багыттап окутуунун негизи катары “окурмандык компетенттүүлүк” түшүнүгү эсептелинет, ага ээ болбой туруп, адам азыркы коомдо ийгиликтүү, карама-каршылыксыз жашай жана аркеттене албайт.

Ошондуктан орто кесиптик окуу жайларында кыргыз адабиятын окутуу менен студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн жогорулатуудагы төмөнкү зарылдыктарды:

1. Студенттердин календардык-тематикалык планда көрсөтүлгөн материалды таанып-билүү ишмердүүлүгүн системалуу башкарууну жана туура багыттоону уюштурууну;

2. Окуу процессинде (таанып-билүүдө) студенттин окурмандык компетенттүүлүгүн жогорулатыш үчүн сабактын планын, негизги жана кошумча адабияттарды, текшерүүчү тапшырмаларды (Блумдун таксономиясы боюнча түзүлгөн), билимди текшерүүнүн формаларын, сабактын максатын, сабакта калыптандыруучу компетенцияларды жана окутуунун натыйжаларын студенттин индивидуалдык турмушу менен айкалыштыра билүү көндүмдөрүн пайда кылууну;

3. Өзгөчө студенттин окурман катары материалды кабыл алып, таанып-билүү жана аны презентациялоону ар кандай жагдайда максаттуу пайдалана билүүнү;

4. Максатка ылайык окутуунун техникалык каражаттарын максаттуу, ыктуу пайдалана билүүнү;

5. Окуу процессин ар кандай идеялык-тематикалык мазмунда интеграциялоо менен практика жүзүндө колдоно билүүгө үйрөтүүнү;

6. Долборлоо технологиясын окурмандык компетенттүүлүгүн жогорулатууда, окуу процессинде үзгүлтүксүз колдоно билүүгө үйрөтүүнү;

7. Белгиленген максаттуу зарыл шарттарды ар дайым коомдук-социалдык керектөө менен айкалыштырып, аны күндөлүк практикада колдоно билүү жөндөмдүүлүктөрүн калыптандырууну жана өнүктүрүүнү;

8. Дүйнөлүк билим берүү системасынын талабына ылайык студентти өзүн-өзү баалоого, ар кандай ситуацияда өзүн-өзү сын көз караш менен кароого, андан жыйынтык чыгара билүүчү компетенттүү окурман катары өзүн-өзү калыптандырууга жетишүүсүн иш жүзүндө аткарууну шарттайт.

Жогоруда көрсөтүлгөн максаттуу зарылдыктарды жана аларга түзүлгөн шарттарды бир семестрде же бир айда аткарууга мүмкүн эмес. Ошондуктан ал процесс календардык-тематикалык пландагы мөөнөттөргө системалуу ылайыкташтыруу зарылдыгы менен шартталат. Албетте, заманбап талаптарга ылайык студенттин окурмандык компетенттүүлүгүн жогорулатууда окутуучунун теориялык билими, тажрыйбасы, компетенттүүлүгү биринчи орунда турат.

**“Колледждерде кыргыз адабияты сабагында студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн методологиялык-дидактикалык таянычтары”** деген үчүнчү бөлүм биздин изилдөө ишибиздин методологиялык таянычтарын көрсөтүүгө арналган.

Бүгүнкү күндө заманбап билим берүү мекемесинин актуалдуу милдеттеринин бири үйрөнүүчүлөрдүн окуу компетенттүүлүгүн өнүктүрүү болуп саналат. Окуу көндүмдөрүн өнүктүрүү жана тексттик маалымат менен иштөө жөндөмдүүлүгү студенттерге академиялык жана предметтик компетенцияларды өздөштүрүүсүнө шарт түзөт жана натыйжада социалдашуу процессин ийгиликтүү ишке ашат. Студенттердин компетенттүүлүктөрүн окутуу процессинде калыптандыруу, өнүктүрүү боюнча орус окумуштууларынын (Л.П.Алексеева (1999), Н.В.Кузьмина (2019) ж.б.) жана кыргыз педагогдорунун (Н.А.Асипова (2021), А.Алимбеков (2019), К.Д.Добаев (2022), Н.К.Дюшеева (2015), М. Х. Манликова (2020), Б.М.Акматов (2016), А.Ж.Муратов (2013), М.М.Сыдыкбаева (2017), С. К. Рысбаев (2022) ж.б. ) эмгектерин методологиялык негиз кылып алдык.

Бүгүнкү күндө заманбап билим берүү мекемеринин актуалдуу милдеттеринин бири үйрөнүүчүлөрдүн окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүү болуп саналат. Бул багытта коңшу мамлекеттерден окумуштуулар: (Н.Е.Колганова (2013), Т.Ю.Плетьяго (2013), Н.Л.Кольчикова (2013) И.В.Ставцева (2014), А.Е.Кожаниязова (2016) Т.Кунекова (2017)), кыргыз окумуштуулары Г.У.Сооронкулов (1987), С.К.Рысбаев (2022), Ж.Э.Жолдошалиева (2022), Б.Абдухамидова (2022) изилдөө жүргүзүшкөн. Алардын ичинен окумуштуу Татьяна Юрьевна Плетьяго окурмандык компетенттүүлүктү - маалыматтык-издөө стратегияларын колдонуу, маданий коддор менен иштөө, дискурсивдик-аналитикалык жана образдуу-эмоционалдык ыкмаларды натыйжалуу айкалыштыруу аркылуу текстти чечмелөө, түшүнүү жана жеке түшүнүү процессинде жеке жана кесиптик тажрыйбаны актуалдаштырууга жана өзгөртүүгө даяр жана жөндөмдүү болгон инсандын сапаты, окуунун салттуу жана электрондук формалары. ... жалпы билим берүү

этабында окурмандык компетенттүүлүк инсандын жалпы маданий компетенттүүлүгүн өнүктүрүүгө негиз болуп калат, ал эми окутуу процессинде студенттин кесиптик компетенттүүлүгүн өнүктүрүүгө өбөлгө болоруна аныктама берген.

Кыргыз адабияты дисциплинасын окутууда студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өркүндөтүүнүн методологиялык жана дидактикалык негиздери катары философия, педагогика, эстетика, адабият таануу боюнча эмгектер пайдаланылды. Ошондой эле бул багыттагы Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги иштеп чыккан жана коллегиясында бекиткен нормативдик документтер (мыйзамдар, окуу планы, адабиятты окутуунун концепциялары жана мамлекеттик стандарттары, окуу программалары, окуу китептери ж.б.) жетекчиликке алынды. Кыргыз адабиятын окутуу боюнча методист-окумуштуулардын эмгектери, компетенттүүлүк боюнча диссертациялык изилдөөлөр (Б.М.Акматов, Ч.М.Алиева, Ч.А.Акматова, Д.С.Жумабаева ж.б.), окурмандык компетенттүүлүктү өнүктүрүү боюнча илимий эмгектер (Г.У.Соронкулов, Т.Кунекова, Б.Абдухамидова, С.Рысбаев ж.б.) диссертациябыздын методологиялык таянычы болду жана алар изилдөөбүздү илимий-теориялык жактан аргументтүү жана ишенимдүү болушуна өбөлгө болду.

Экинчи бап **“Колледждерде кыргыз адабияты сабагында студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүү боюнча илимий изилдөөнүн материалдары жана методдору”** деп аталат. Анын **“Студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүү боюнча илимий изилдөөнүн материалдары”** аттуу биринчи бөлүмүндө орто кесиптик окуу жайларында окутула турган кыргыз адабияты предметинин календардык-тематикалык планы, андагы акын-жазуучулардын чыгармаларына сааттардын бөлүштүрүлүшү, программанын негизги мазмуну, тандалып алынган чыгармалар, орто кесиптик окуу жайларында кыргыз адабиятын окутуунун максат-милдеттери, колледждин студенттеринин кесиптик өзгөчөлүгүнө ыктап берилиши, алардын мектеп программасынан өзгөчөлүктөрү көрсөтүлгөн.

Кыргыз адабиятын окутуунун максаты – колледждин студенттерин окурмандык ишмердүүлүккө багыттоо, кебин өстүрүү, дүйнө таанытуу. Дал ошол колледждерде окутулган кыргыз адабияты курсу изилдөөнүн да материалдары болуп эсептелет.

Изилдөөнүн объектиси – колледждерде кыргыз адабияты дисциплинасын окутуу процесси.

Изилдөөнүн предмети – кыргыз адабияты дисциплинасы боюнча колледждин студенттеринин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүү иш-аракеттери.

Изилдөө ишибиздин негизги материалдарынан тышкары: “Кыргыз Республикасынын Билим берүү жөнүндөгү” мыйзамы, “Кыргыз адабиятынын” предмети боюнча мамлекеттик стандартты, колледждерде кыргыз адабияты предмети боюнча окуу программалары жана андагы идеялар, мазмундук курам,

окуу китептери, методикалык колдонмолор, мугалимдердин иш тажрыйбалары, окуу-нормативдик документтер, студенттердин жазуу иштери берилет.

Колледждерде кыргыз адабияты дисциплинасын окутуу өзгөчөлүктөрү:

- көркөм чыгармаларды тарыхый-адабий негизде үйрөнүү системалык мүнөзгө өтөт;

- адабияттын турмуш менен байланыштуулук принциби жетекчиликке алынат;

- чыгарманын эстетикалык жана адеп-ахлак проблемаларына көңүл буруу өзгөчө актуалдашат;

- жазуучунун өмүр баяны ал жашаган доор жана окулуучу чыгармалары менен байланышта каралат.

Экинчи баптын **“Илимий изилдөөнүн теориялык жана эксперименттик методдору”** бөлүмүндө изилдөөнүн методдору көрсөтүлдү. Метод – изилдөөдө жыйынтыкка жетүү максатында колдонулган ыкмалар, жолдор. Азыркы педагогика илими көбүнчө мурда колдонулуп келген усулдарды жетекчиликке алат.

Колледждерде кыргыз адабияты сабагында студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүү боюнча илимий эмгегибиздин жалпы усулдары теориялык жана тажрыйбалык (эксперименттик) методдор деп экиге ажыратылды.

Изилдөө ишинде коюлган максаттарга, милдеттерге, жалпы эле теманы ачып берүүнүн өзгөчөлүктөрүнө ылайык төмөнкүдөй теориялык методдор колдонулду.

**Илимий булактарды үйрөнүү усулу же иштин методологиялык негиздерин үйрөнүү усулу.** Бул биздин эмгекте чыгармаларды окутуу тууралуу илимди педагогиканын дидактика, адабиятты окутунун методикасы, этнопедагогика бөлүмдөрү менен байланышта үйрөнүүнү шарттады. Философия жана эстетика чыгармаларга таанып-билүүнүн объектиси катары баа берүүгө, чыгармалардагы жашоо, өлбөстүк, баатырдык, адилеттик, кара ниеттик ж.б. түшүнүктөргө философиялык өңүттөн кароону талап кылды, ансыз биздин айткан ойлор жана пикирлер дүйнөнү жана адамды таануунун мыйзамдарын чагылдырмак эмес. Адабият таануу илими чыгармалардын жанрдык белгилерин көрсөтүп берди, адабият таануучулар көптөгөн чыгармалардын идеясын, темасын, проблематикасын, сюжетин жана композициясын, образдар системасын, поэтикасын талдоо менен биздин ишибизде көркөм чыгармаларды анализдөөнүн жолдорун жана методологиясын түшүндүрдү. Адабий чыгармаларды окутуу боюнча орус жана кыргыз, чет өлкөлүк методисттердин эмгектери чыгармаларды окуу, окутуу, сабактарда талдоо технологияларын көрсөттү. Диссертацияда мына ушундай илимий методологиялык булактар үйрөнүлдү жана алар аркылуу көркөм чыгармаларды кайсыл мезгилде кандайча окутулуп келгендигин тактап алдык.

**Аңгемелешүү методу.** Бул усул ишти жазууда кеңири колдонулган ыкма болду. Аңгемелешүү - илимий иш жазууда ыңгайлуу ыкма. Бул усул менен төмөнкүдөй маселелер аныкталды:

- топтор менен жана индивидуалдуу алганда студенттердин кайсыл чыгармаларга кызыга тургандыгы;

- ата-энелердин чыгармаларды канчалык деңгээлде биле тургандыгы;

- окутуучулардын чыгарма окуу жана чыгармаларды студенттерге жеткире алуу мүмкүнчүлүгү;

- чыгармаларды окутуунун натыйжалуулугун арттыруу үчүн окутуучуларга методикалык, адабий-теориялык ж.б. жардамдардын зарылдыгы ж.б.

**Студенттердин жазган жазуу иштерин талкуулоо.** Студенттер менен иштөө процессинде биз изилдеген теманын негизинде биринчи курстун студенттерине дил баян, эссе жаздырдык. Л.Н.Толстой, К.Д.Ушинский, В.Сухомлинский ж.б. таланттуу педагогдор өздөрү чыгарма жазып гана калбай, окуучуларына чыгарма жазууга тапшырмаларды берген. Биздин изилдөө боюнча жазуу ишинин структуралык талабын сактап, студенттердин 5-10%ы гана фантазияны катыштырып, сюжетинин динамикасын өнүктүрүп, поэтикасында туруктуу кайталоолорду колдонуп, кыска чыгармачылык эссе жаза алышат. 30-40% студенттер чыгарманын кандай аякташы боюнча өз фантазиясына ылайык чыгарма жазат, бирок алардын жазгандарында жанрдык талап сакталбайт, жомокко окшоп баратып эле аңгемеге, же макалага окшоп кетет. 10-15% студент даяр, мурда окулган, же тасмада көргөн сюжеттерди эле жазып койгон. Студенттердин калган бөлүгү деги эле чыгарманын жыйынтыгын жазууга да аракет кылбайт. Иште мына ушундай студенттердин жазган жазуу иштери талдоого алынды. Албетте, окутуучунун милдети чыгарма жазгыч студенттерди даярдоо эмес, студенттерди көркөм чыгармаларды окутууга тарта билүү. Ушул куракта кээ бир студенттерге чоң адамдардын оюна келбеген сюжеттер келет.

**Китепканалык формулярларды үйрөнүү усулу.** Советтик учурда ар бир китепканада окурмандын жеке карточкасы (формуляр) сакталчу, азыр да айрым айылдык четки мектептерде кездешет, бирок көп китепканачылар студенттердин китеп алган, кайра берген даталарын компьютерге түшүрүп, компьютер аркылуу каттайт.

Бул усул аркылуу студенттердин азыр кандай китептерге кызыгышары, алардын ичинен көркөм чыгармалар кандай орунда экендиги каралды. Жыйынтыгында, студенттердин көпчүлүгү көркөм чыгармага караганда мотивация берүүчү китептерге кызыгышаары аныкталды.

**Анкетирлөө усулу.** Анкетага суроо жазып, анын туура жообун алуу - педагогиканын тарыхында эң көп колдонулган усул. Ал көп убакытты талап кылбаган ыкма. Негизгиси суроолор түшүнүктүү жана студенттер үчүн кызыктуу болушу керек. Изилдөөбүздүн жүрүшүндө адабияттын ар бир бөлүмүнөн кийин студенттерге анкета жүргүзүлдү.

**Анализ жана синтез.** Мында изилдөө боюнча жалпы жыйналган чийки материалдар талдоого алынды, алардын жыйынтыгы синтезделди. Изилдөө материалдары бири-бири менен салыштырылып талкууланды, анын негизинде жыйынтыктар чыгарылды.

**Жалпылоо жана системалаштыруу.** Илимий изилдөө үчүн керек болот деп жыйналган материалдарды жалпылаштырдык жана ырааттуу бир системага келтирип, диссертация формасында жазып чыктык.

**Моделдештирүү усулу.** Бул усул менен биз «Кыргыз адабияты» предметинде көркөм чыгармаларды окутуунун компоненттерин жана негизги моделин иштеп чыктык.

**“Педагогикалык эксперименттин уюштурулушу, жүрүшү жана анын жыйынтыктары”** деген бөлүмдө орто кесиптик окуу жайларында кыргыз адабияты дисциплинасын окутуу менен студенттин окурмандык компетенттүүлүгүн жогорулатуу көйгөйүн чечүү үчүн эксперимент өткөрүүнүн зарылдыктары, жүрүшү чагылдырылды. Ошондой эле эксперименталдык-тажрыйбалык иштердин жүрүшүнө арналып, эксперименттик жана текшерүү тайпаларында кыргыз адабияты сабагында көркөм чыгармаларды талдоонун адабий-теориялык, педагогикалык-дидактикалык шарттары тууралуу сөз болду. Диссертациялык изилдөө иштеринин алкагында соңку төрт-беш окуу жылында жүргүзүлгөн эксперименталдык-тажрыйбалык иштердин жүрүшү, анын этаптары, ал этаптардагы максат-милдеттер, колдонулган педагогикалык методдор жана күтүлүүчү натыйжалары жана эксперименттин жыйынтыктары тууралуу маалыматтар берилди. Изилдөөбүздүн максатына жана милдеттерине, логикалык ырааттуулугуна ылайык аныкталган интерактивдүү усулдардын түрлөрүн жана жалпы сунуштарды педагогикалык процессте экспериментте текшерүү аркылуу чындыкка жетүү зарылдыгы болду. Демек, биздин педагогикалык эксперименттин максаты илимий жактан негизделген моделдин эффективдүүлүгүн орто кесиптик окуу жайларында сыноо жана сынактан өткөн варианттарды практикага сунуштоо болуп эсептелет. Бул багытта педагогикалык эксперименттерди уюштуруу жана өткөрүү боюнча окумуштуулардын эмгектери жетекчиликке алынды.

Изилдөөнүн эксперименталдык базасы катары Ош мамлекеттик университетинин финансы-юридикалык колледжи, ОшМПУнун колледжи, Ош технологиялык университетинин гуманитардык-технологиялык колледждери тандалды. Текшерүүчү тайпалар менен эксперименталдык тайпалар тандалып, эксперименталдык тайпаларга кыргыз адабияты сабагында окутуунун компетенттүүлүккө негизделген усулдук ыкмалары, заманбап технологиялар колдонулду.

Окутуу мезгилинде жүргүзүлгөн эксперименттик тажрыйбалар орто кесиптик окуу жайларында кыргыз адабияты практикалык формада окутулган учурда жүргүзүлгөндүктөн, студенттердин практикалык иштерине өзгөчө көңүл бурулду. Натыйжада студенттердин окурмандык компетенттүүлүгү алардын материалды окуп билүү менен бирге өзүнүн билгендерин чыгармачыл активдүүлүктөрүн көрсөтүп презентациялай алуусунан, өз ойлорун ачык, эркин билдире алууларынан, демилгелүүлүктөрүнөн, сезгичтиктеринен, сынды көтөрө билүүлөрүнөн, бири-биринин ой-пикирин баалай билүүлөрүнөн, бат таасирленүүлөрүнөн көрүндү.

Аларды алууда эксперименттик тайпаларга коюлган талаптар:

1. Эксперимент жүргүзүүнүн максаты, интерактивдүү усулдарды окутуу, аны колдоно билүүнүн жолдору иштелип чыкты.

2. Эксперимент план боюнча жүргүзүлүп, жыйынтык чыгарылды.

3. Эксперимент үч этап (аныктоочу, изденүүчү, окутуучу) менен өтүп, студенттер өздөрүнүн окурмандык компетенттүүлүгүнүн жогорулашына байкоо жүргүзүшүп, андан жыйынтык чыгара алышты.

4. Эксперимент түзүлгөн пландын талап-шарттарына ылайык аткарылды.

Натыйжада кыргыз адабияты сабагында интерактивдүү усулдарды колдонуп өтүү менен студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүнүн жогорулашынын көрсөткүчү төмөнкү жыйынтыкты көрсөттү.

**Таблица 2.1. Студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүнүн жогорулашынын көрсөткүчү**

Деңгээлдер	Эксперименттик тайпалар				Текшерүүчү тайпалар			
	Аныктоочу этап		Жыйынтык тоочу этап		Аныктоочу этап		Жыйынтык тоочу этап	
	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%	Студ. саны	%
Төмөнкү	40	32 %	15	12 %	25	33,3	25	33,3 %
Ортоңку	50	40 %	55	44 %	35	46,6	40	53,3 %
Жогорку	35	28 %	55	44 %	15	20%	10	13,3 %

Жогорку таблицада көрсөтүлгөндөй, эксперименттин жыйынтыгында жогорку деңгээл 20%, ортоңку деңгээл 4% жогорулап, төмөнкү деңгээл 16 % кыскарган . Ал эми текшерүүчү тайпада олуттуу өзгөрүүлөр болгон жок.

Мунун натыйжасында:

1. Орто кесиптик окуу жайларында кыргыз адабиятын интерактивдүү усулдар менен окутуу аркылуу студенттердин окурмандык компетенттүүлүгү жогорулады, сапаттык деңгээли тереңдеди.

2. Орто кесиптик окуу жайларында интерактивдүү усулдарды ар бир предметте колдоно билүү жакшы натыйжа берери аныкталды.

Жогорудагы натыйжалардын негизинде сунушталган усул, максаттарыбыз орто кесиптик окуу жайларындагы окутуу-тарбиялоо процессинде толук кандуу жайылтууга негиз боло алат деген жыйынтыкка келүүгө аргумент болду. Анткени далилдөөчү экспериментибиз практиканын негизинде 5-6 жылда аткарылгандыгы акыйкат. Акыйкат ынандыруучу аргументтин критерийи экендиги да чындык. Ал эми алына турган натыйжа изилдөөлөрүбүздө көрсөтүлдү. Божомолдорубуз реалдуу далилденди. Аны студенттердин компетенттүүлүгүн чагылдырган жыйынтык иштер көрсөтүп турат. Натыйжада



студенттердин окурмандык компетенттүүлүгү интерактивдүү усулдарды колдонуу аркылуу жогорулады.

Жыйынтыгында, биз сунуш кылган окутуунун компетенттүүлүккө негизделген ыкмалары, каражаттары жана технологиялары натыйжалуу экендиги тастыкталды.

**“Колледждерде студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн интерактивдүү усулдардын негизинде жогорулатуунун методикасы”** деген бапта орто кесиптик окуу жайларында 1-курста кыргыз адабияты предметин окутуунун максаты катары студенттердин адабий билимин жогорулатуу, окурмандык ишмердүүлүгүн арттыруу, эне тилинде оозеки кеп казынасын өстүрүү, сөздүк корун байытуу менен көркөм ой жүгүртүүсүн калыптандыруу жана интерактивдүү усулдардын негизинде чыгармачылык ой чабытын өнүктүрүү белгиленген.

**“Кыргыз адабиятында студенттин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн технологиялары”** деген биринчи бөлүмүндө студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн жогорулатуу үчүн колдонулган окутуунун жаңы технологиялары талдоого алынды.

Айрыкча жаңы технологиялардын ичинен “Сынчыл ойломду өстүрө турган окуу жана жазуу” программасынын стратегиялары активдүү колдонулуп, бардык билим берүү тармактарында карым-катнаш мамиле стилин түп тамырынан жаңыча өзгөртүүгө алып келди. Натыйжада интерактивдүү усулдар ачык-айкын максаттарга жетүүнүн башкы куралы болууга жетишти. Анын натыйжасында, студент-окурман кандай гана турмуштук кырдаал болбосун эң маанилүү маселелерди өзүнүн чыгармачылык активдүү позициясы менен чечип, андан чыгып кетүү жөндөмдүүлүгүнө ээ болду. Экинчиден, окурман катары студент ар кандай көркөм тексттин маңыз-маанисине эле карабастан, анын ичинен тилдик бирдиктерди бөлүп ала билүү билгичтигинин өнүккөндүгү менен айырмалана баштады. Үчүнчүдөн, топ, тайпа менен иштеше билүү жөндөмдүүлүгү жогорулап, активдешүү деңгээлине жеткендиги менен өзгөчөлөндү. Төртүнчүдөн, маалыматтык (көркөм чыгармалар, аудио, видео материалдар) булактар менен иштөөдөгү тактыгы, максатты так кое билүүлөрү, аларды тыкандык менен аткара алышкандыгы менен өзгөчөлөнө баштады. Бешинчиден, туура эмес көз караштарга өзүнүн сынчыл көз караштарын айта билүү жөндөмдүүлүктөрүнүн өнүккөндүгү студенттин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүгө өбөлгө болду. Өзгөчө колледждерде кыргыз адабиятын окутууда окурмандык компетенттүүлүгүн жогорулатууда алардын чыгармачылык ой жүгүртүүсүн, кайтарым билимдерин, кептик корунун тереңдешин, идеялык биримдикти окурман катары аудиторияга тааныта алуусуна жетиштирилди. Ошондой эле студенттердин окурмандык жөндөмдүүлүгү жеке, жупта, топтук мүнөздөгү иш-аракетте ишке ашырылышы, алардын сөздүк корун, логикасын ишкердүү деңгээлде арттырууну шарттады. Жыйынтыгында компетенттүүлүккө мүнөздүү болгон окуу, кабыл алуу, чыгармачылык ойлоо, жазуу, сүйлөө жөндөмдүүлүктөрү жогорулай баштады.

Диссертациянын “**Окурмандык компетенттүүлүктү өнүктүрүүдө студенттин чыгармачылык ой жүгүртүүсүн интерактивдүү окутуунун жолдору**” аттуу экинчи бөлүмүндө өз методикабызды чагылдырууга өзгөчө көңүл бурдук. Биз сунуш кылган окурмандык компетенттүүлүктү жогорулатуунун методикалык ыкмалары: текстти талдап окуу, текстти көркөм окуу, түшүнүксүз сөздөрдү изилдеп окуу, текстти бөлүктөргө бөлүп окуу, студенттин жеке кабылдоосуна ылайык чыгармачылык менен аткарылуучу көнүгүү-тапшырмалар ж.б. Студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүдө ишмердүүлүктүн түрлөрү: окуп түшүнүү, өз пикирин жазуу, окуганын кайра сүйлөп берүү, укканын көркөмдөп айтып берүү, карама-каршы пикир жазуу, салыштырып жазуу, чыгарманын картасын түзүү, “Окуйбуз, ойлонобуз, түзөбүз”, “Окурмандын баарлашуусу” ж.б. ыкмаларды колдондук жана ал ыкмалардын оптималдуу экендигин тажрыйбада сыноодон өткөрдүк. Мисал катары “Окуйбуз, ойлонобуз, түзөбүз” ыкмасын сунуштайбыз.

**“Окуйбуз, ойлонобуз, түзөбүз” ыкмасы** - чакыруу, түшүнүү жана ойлонуу стадиясындагы алдын алып айтууну текшерүүдө колдонулуучу интерактивдүү ыкма. Ыкманын этаптары:

1. Ачык сөздү аныктоо
2. Ачык сөз аркылуу негизги маанини таап чыгуу, түзүү
3. Тактоочу суроолордун негизинде текстти интерпретациялоо

**Стратегиянын кадамдары:**

**Окутуучунун иши:**

1. Тексттин маанисин аныктоого ылайыктуу сөздөрдү таап белгилеп чыгат.
2. Студенттерди тандалган (кара менен басылган) сөздөрдү гана окутуу аркылуу тексттин мазмуну эмне тууралуу экендигин аныктатат, божомолдорун айттырат.
3. Тексттеги абзацтын башталгыч сүйлөмдөрүн окутат жана тексттин негизги мазмунун аныктат.
4. Текстти толугу менен окутат жана автордун ою менен студенттердин оюн салыштырат.
5. Тактоочу суроолордун негизинде текстти интерпретациялатат.

**Студенттердин иштери:**

1. Текстти окубай туруп, тандалган (кара менен басылган) сөздөрдү маани берип окуп чыгышат.
2. Андан тексттин мазмуну эмне тууралуу экендигин аныкташат (өз божомолдорун айтышат).
3. Тексттеги абзацтын башталгыч сүйлөмдөрүн окуп чыгышат. Тексттин негизги мазмунун аныкташат. Автор менен өз вариантын салыштырышат.
4. Текстти толук окуп чыгышат.
5. Тактоочу суроолорго жооп беришип, текстти талдашат.

Көркөм чыгармаларды окутуучунун баракчасынан (интернет баракчасынан) “Түшүндүрмөсү менен окуу” методу да ушул бөлүмдө көрсөтүлдү.

**“Колледждерде студент-окурмандын окурмандык компетенттүүлүгүн жогорулатууда студенттин өз алдынча иштери окуу процессинин негизги формасы”** деген үчүнчү бөлүмдө окутуу процессинде студенттердин өз алдынча ишин туура жана эффективдүү уюштуруу проблемаларына көңүл бурдук. Азыркы учурда студенттердин өз алдынча иштерин уюштуруу окуу процессинде актуалдуу маселелерден болуп саналат. Анын максаты ар бир студенттин ой жүгүртүүсүндөгү өз алдынчалуулугун активдештирүүгө жана чыгармачылык жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга багытталат. Аталган проблемаларды ийгиликтүү жүзөгө ашыруу үчүн орто кесиптик окуу жайларындагы окуу-методикалык кеңеш жана профессордук-окутуучулук курам тарабынан окуу иштеринин бардык түрлөрү, текшерүүнүн ар кандай формалары, аны пландоо, окуу планындагы ар бир предметтин өз алдынча аткарылуучу студенттердин иштери так аныкталышы керек. Ар бир окутуучунун жумушчу программасында, силлабусунда студенттин өз алдынча иштеринин планынан баштап, аткаруучу графиги, тапшыруучу күндөрү, аткаруунун формалары, колдонулуучу адабияттарына чейин окуу жылынын башында түзүлүп, ар бир студенттин колуна берилиши керек. Анткени студенттин өз алдынча иштери алардын өз алдынча окурман катары компетенттүүлүгүн жогорулатуунун негизги каражаты болуп эсептелет.

Студенттин өз алдынча аткарган иштеринин негизги милдети – окутуучунун катышуусуз, бирок окутуучу берген тапшырманы белгиленген график боюнча өз учурунда алган билимдерин, билгичтиктерин, көндүмдөрүн пайдалануу менен максатка жетүүгө умтулуусу. Кандай гана окуу процесси болбосун студенттин өз алдынча иштери – окуу планында көрсөтүлгөн студент-изденүүчүнүн илимий-изилдөөчү катары аудиториядан тышкаркы жетекчи-окутуучунун методикалык көрсөтмөсү менен аткарылуучу иш процесси болуп саналат. Анткени студенттин өз алдынча иштери орто кесиптик окуу жайларында аткарылуучу студенттин негизги илимий ишмердигинин, ошол эле учурда окурмандык компетенттүүлүгүн жогорулатуунун бир түрү катары таанылат.

Натыйжада студенттин өз алдынча ишти аткаруудагы чыгармачылык жигердүүлүк компетенттүүлүгү теориялык жана практикалык жактан түздөн-түз бири-бирине көз каранды жана биринен экинчиси айырмаланган үйрөнүү, бирин-бири окутуу, түшүнүү, ой жүгүртүү сыяктуу түшүнүктөрдү камтыйт. Булардын ичинен үйрөнүү компетенттүүлүгү таанып маалымат алуучу же берүүчү когнитивдүү, интеллектуалдуу мааниде ишке ашат.

### **КОРУТУНДУ**

Диссертациялык изилдөөбүздүн алдына республиканын орто кесиптик окуу жайларынын 1-курсунун студенттерин компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун натыйжалуу технологияларын иштеп чыгуу, эксперименттик сынактан өткөрүү милдети коюлган.

***Изилдөөбүздүн негизги максатына ылайык төмөндөгү милдеттер аткарылды;***

**1. Биринчи милдетте** изилдөөнүн илимий-методикалык проблемаларын анализдөө менен кыргыз адабиятын колледждерде окутууда окутуунун заманбап усулдарын пайдалануу мүмкүнчүлүктөрүн изилдөөгө алдык. Аталган маселени чечүүдө анын илимий-методикалык негиздери аныкталып, такталды. Илимий-методикалык негиздеринде бул маселени биз изилдөөгө алганга чейинки ата мекендик жана чет элдик окурмандык компетенттүүлүктү өнүктүрүүгө байланыштуу жарык көргөн булактарга талдоо жүргүзүлдү.

Колледждерде кыргыз адабиятын окутуп-үйрөтүүдө окутуунун заманбап усулдарын колдонуу аркылуу студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн жогорулатуунун принциптери жана методдору сабактын максаты, мазмунуна ылайык тандала тургандыгын аныктай, тактай алдык.

**2. Экинчи милдетте** колледждерде студенттер ээ болуучу негизги компетенттүүлүктөр, алардын ичинен окурмандык компетенттүүлүк, аны калыптандыруу, учурдагы абалы тууралуу изилдөө жүргүзүлдү. Орто кесиптик окуу жайларында кыргыз адабиятын окуган студент адабий-чыгармачылык, окурмандык, баалуулук-дүйнө таанымдык компетенттүүлүккө ээ болушат. Жогорудагы компетенттүүлүккө ээ болуу менен студенттер көркөм чыгармалардын сюжетин, маани-маңызын талдай билүүгө, чыгармалардагы өтмө маанидеги көркөм сөз каражаттарынын маанисин түшүнө билүүгө жетишишет. Аны менен бирге түрдүү элдердин адабий чыгармалары менен салыштыра билет жана башка адамдардын ар кандай көз караштарына (диний, этникалык, кесиптик, инсандык) сый мамиленин негизинде өз көз карашын маданияттуу далилдөөгө ээ болот.

**3. Үчүнчү милдетте** колледждерде студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүү үчүн окутуунун заманбап усулдарын колдонуунун жолдору иштеп чыгылды. Орто кесиптик окуу жайларынын студенттеринин окурмандык компетенттүүлүгүн жогорулатуу үчүн бир нече интерактивдүү сабактын моделдери белгилүү максатка ылайыкталып түзүлүп, практикаланды. Сабак процессинде студенттерге өтүлө турган теманын мазмунунун топтордун санына жараша кайталанышы өтүлүп жаткан материал боюнча биринчиден, студенттердин алган билиминин бышыкталып, тереңдешине өбөлгө болсо, экинчиден, алардын эске тутуу жөндөмдүүлүгүн арттырды, мурдагы студенттердин жообун угуп отурган студент айтылып жаткан ой-пикирлердин мазмунуна карап, айтылбай, унутулуп калган материалдарды кошумчалап, толуктаганга мүмкүнчүлүк алды. Мунун негизинде студенттердин мурда алган түшүнүктөрүн байытуу менен эске сактап калуу жөндөмдүүлүгү артты жана анын себептери такталды.

Колледждерде кыргыз адабияты сабагында окутуунун заманбап усулдарын колдонуу аркылуу студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн жогорулатуунун жолдору иштелип чыкты, анын моделин практикада колдоно билүүнүн шарттары аныкталды жана бул маселенин турмушка ашырылышында иштелип чыккан усулдар орто кесиптик окуу жайларынын иш тажрыйбасына сунушталды.

Изилдөөбүздө эскертилип өткөндөй, орто кесиптик окуу жайларында окуган студенттерге кыргыз адабияты сабагында интерактивдүү усулдарды колдонуп өткөн ар андай сабак үч этаптан турат:

- чакыруу;
- түшүнүү;
- ой жүгүртүү

Ар бир этапта окутуучу чебечилигине ылайык төмөндөгү ыкмаларды колдонсо болот. Мисалы:

Чакыруу этабында колдонулуучу ыкмалар: кластер, концептуалдык карта, мээге чабуул ж.б.

Ойлонууда колдонула турган стратегиялар: башкарып окутуу, зигзаг, авторго суроо, кайчылаш дискуссия, ж.б.

Түшүндүрүүдө колдоно турган ыкмалар: эки бөлүктүү күндөлүк, чыгарманын картасын түзүү, синквейн, даймонд, “Окуйбуз, ойлонобуз, түзөбүз”, “Окурмандын баарлашуусу”, “Түшүндүрмөсү менен окуу” ж.б.у.с. усулдар учурдагы окутуунун жаңы кырдаалында, биргелешкен аракетте, педагогикалык процесстин субъектилеринин жөндөмдүүлүктөрүн камсыздандыруучу билимге ээ болуунун өзгөчө түрү болуп саналат. Ошондой эле жаңы технологиялардын негизинде максаттуу долбоорлоонун таанып-билүү процесси экендиги аныкталды. Студенттердин окурмандык компетенциясынын калыптанышына өбөлгө түзүүчү окутуунун жаңы технологиялары менен башка усулдардын өзгөчөлүктөрүн айырмалай билүү жолдору сунушталды. Аны менен бирге активдүү көз караштагы адистерди даярдоонун иштелип чыккан жолдорун практикада колдоно билүүнүн шарттары аныкталды.

**4. Төртүнчү милдетте** колледждердеги студенттерге кыргыз адабияты сабагында окутуунун жаңы технологияларын колдонуу аркылуу окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн жолдору, ошону менен бирге заман талабына ылайык көз караштагы кесипкөй адистерди даярдоонун абалы, шарттары, каражаттары анализденди. Аталган маселелер атайын иш тажрыйбадан өткөрүлдү. Педагогикалык иш тажрыйбабыз ОшМУнун, КӨЭАУнун, ОшТУнун колледждеринде жүргүзүлүп, текшерүү иштеринин жыйынтыктарын салыштырууда студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн өзгөрүү динамикасы байкалды. Эгерде баштапкы 1-текшерүү иште изилдөөгө катышкан студенттердин окурмандык компетенттүүлүгү 34,7% түзсө, акыркы текшерүү ишинде өзгөрүүлөрдүн динамикасы биринчи текшерүүгө салыштырганда, тескерисинче, жогорку деңгээлдеги көз караштагы студенттердин окурмандык компетенттүүлүгү пайыздык көрсөткүчү жагынан 85,2% түзгөндүгүн көрөбүз. Демек, муну менен изилденип жаткан сапаттык көрсөткүч өсүү жагына багытталгандыгы реалдуу экендиги тастыкталды. Студенттер менен аткарылган эксперименттердин ар түрдүү баскычтарында өткөрүлгөн текшерүү иштин жыйынтыктары таблицаларда көрсөтүлдү. Ошондуктан сунушталган усулдарыбыз натыйжалуу жана колледждердеги окуу-тарбия процессинде жайылтуу үчүн негиз боло алат деген жыйынтыкка келдик.

Изилдөөнүн негизинде белгиленген сунуштар, албетте, мезгил талабына ылайык бардык колледждер боюнча адистерди даярдап чыгууда жакындан көмөк, усулдук багыт болооруна чоң ишеничтебиз.

## **ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР**

1. Колледждерде окутуунун жаңы технологияларын колдонуу менен студенттердин окурмандык компетентүүлүгүн өнүктүрүү боюнча атайын иш-чараларды (“Акыл-Ордо”, Брейн-ринг интеллектуалдык таймаштарын, конкурс, сынактарды ж.б.) уюштуруу жана аларды күчөтүү зарыл, анткени бул иш-чаралар студенттерди көп окууга, чыгармалардын маани-мазмунун талдай билүүгө, окурмандык кызыгуусун өстүрүүгө себепчи болот.

2. Колледждердеги билим берүү чөйрөсүндө студенттердин окурмандык компетентүүлүгүн жогорулатуу үчүн окуу пландарын жана программаларын кайрадан изилдөө талап кылынат, көп жылдан бери кайталанып окутулуп келе жаткан темалардын ордуна студенттердин жаш өзгөчөлүгүнө ылайыктуу заманбап темаларды иргеп алып окутуу үйрөнүүчүлөрдүн окурмандык компетентүүлүгүн жогорулатууга таяныч болот.

3. Билим берүү чөйрөсүндө окутуунун интерактивдүү формаларынын жана усулдарынын жардамы менен студенттердин окурмандык компетентүүлүгүн активдештирүүчү тапшырмаларды иштеп чыгуу зарыл, аны окутуу боюнча окутуучулар үчүн методикалык эмгектин жазылышы жана жетишерлик санда чыгарылышын колго алуу керек.

4. Интенсивдүү түрдө окуу процессинде колдонулуп, натыйжалуу жыйынтык алуу үчүн сунушталган окутуунун жаңы моделдерин камтыган, заманбап талаптардын негизинде түзүлгөн атайын окуу китебин электрондук вариантта жайылтуу талап кылынат.

Изилдөөнүн негизинде алынган сунуштар, албетте, мезгилдин талабына ылайык бардык колледждерде адистерди даярдоого методикалык багыт жана түздөн-түз салым кошот деп терең ишенебиз.

### **Диссертациянын темасы боюнча жарыяланган эмгектердин тизмеси:**

**1. Бекмуратова Р. Т.** Кыргыз адабияты сабагында А.Муратовдун “Аталар сөзү – акылдын көзү” адеп аңгемелеринен “Тилге мамиле” аңгемесин окутуу [Текст] / Бекмуратова Р. Т. Төлөнова Г. Б. ОшМУнун жарчысы. - 2014. №3. 4-чыгарылыш, 96-102-бб.

<https://base.oshsu.kg/univer/temp/url/ilim/2014-3-4-v.pdf>

**2. Бекмуратова Р. Т.** Ч.Айтматовдун “Жетинин бири” аңгемесин окутуу [Текст] / Бекмуратова Р. Т. ОшМУнун жарчысы. – 2015. № 4. 3-чыгарылыш, 86-92-бб.

<https://base.oshsu.kg/univer/temp/url/ilim/2015-4-3.pdf>

**3. Бекмуратова Р. Т.** Мурза Гапаровдун “Эки ирет гүлдөөчү алмалар” аңгемесин окутуу менен студенттердин окурмандык компетентүүлүгүн калыптандыруу [Текст] / Бекмуратова Р. Т. ОшМУнун жарчысы. – 2018. №3. 59-67-бб.

<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=36486863>

**4. Бекмуратова Р. Т.** Ч.Айтматовдун “Саманчынын жолу” повестин окутууда адабий ийримдер усулу аркылуу студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн калыптандыруу // П.и.д., профессор А.Муратовдун 60 жылдыгына карата “Ааламдашуу доорундагы адабият менен педагогиканын орду” деген темада өткөн эл аралык илимий-тажрыйбалык конференциянын материалдары [Текст] / Бекмуратова Р. Т. // И.Арабаев атындагы КМУнун жарчысы.– Атайын чыгарылыш. – 2017. - 211-215-бб.

<https://m.scirp.org/journals/OJML/14368>

**5. Bekmuratova R.** Development of Studentg Reading Competence through the Novel “The Day Lasts More than a Hunbred Uears” [Текст] / Bekmuratova R., Tilekova H., Usarova G. Open Journal of Modern Linguistics. Volume 10, Numer 5, October 2020. – с. 606 - 619. <https://m.scirp.org/journals/OJML/14368>

**6. Bekmuratova R.** Teaching of the Theme «Manas and Manastelling Skill» dy Critical Thinking Method Strategies [Текст] / Bekmuratova R., Tolonova G., Vorubekova G., Ukueva B. Open Journal of Mobernlingusticz, November 20, 2020. – с. 675 - 684. <https://m.scirp.org/journals/OJML/14606>

**7. Бекмуратова Р. Т.** Формирование читательской компетентности у студентов через преподавание романа “Сломанный меч” с использованием стратегии опроса автора [Текст] / Бекмуратова Р. Т., Айтиева М.А., Абдуллаева Ж. Бюллетень науки и практики. - 2021. - №7. – С.386-393.

<https://www.archive-bulletennauki.com/article/68/54>

**8. Бекмуратова Р. Т.** Кыргыз тили жана адабияты боюнча тесттик суроолор [Текст] / Абдувалиева Б., Бекмуратова Р. Т. Орто кесиптик окуу жайларынын студенттери үчүн. – Ош. – 2021. 116-б.

**9. Бекмуратова Р. Т.** Интерактивдүү методдордун негизинде окуучулардын жазма кебин өстүрүү // Ж. Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин 90 жылдык мааракесине арналган “Тилдерди изилдөө жана тил дисциплиналарын көп тилдүү шарттарда окутуу” аттуу эл аралык илимий-практикалык конференциянын материалдары [Текст] / Бекмуратова Р. Т., Абдувалиева Б. // Ж. Баласагын атындагы КМУнун жарчысы. - 2022. 71-78-бб.

**10. Бекмуратова Р. Т.** Важность понимания прочитанного при восстановлении читательской компетентности [Текст] / Бекмуратова Р. Т., Абдувалиева Б. // Бюллетень науки и практики. – 2022. - №5. – С. 703-706.

<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=48616046>

**11. Бекмуратова Р. Т.** Развитие и формирование коммуникативных навыков студентов при изучении киргизского языка [Текст] / Бекмуратова Р. Т., Каразакова З. Ж. // Бюллетень науки и практики. – 2023. - №5. - С. 519-525.

<https://cyberleninka.ru/article/n/razvitie-i-formirovanie-kommunikativnyh-navykov-studentov-pri-izuchenii-kirgizskogo-yazyka-cherez-chtenie-i-pismo>

**12. Бекмуратова Р. Т.** Тексттин методикалык жактан иштелиши [Текст] / Бекмуратова Р. Т., Каразакова З. Ж. // Ала-Тоо эл аралык университетинин басылышы. – Бишкек. – 2023. – №2. – 77-90-бб.

<https://aas.alatoo.edu.kg/article/QEgW5Ya3sNdLbMWzSCN2>

Бекмуратова Рахат Топчубаевнанын “Колледждерде кыргыз адабияты сабагында студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн методикасы” деген аталыштагы 13.00.02 – окутуунун жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (кыргыз адабияты) адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазган изилдөөсүнүн

### **РЕЗЮМЕСИ**

**Негизги сөздөр:** кыргыз адабияты предмети, окурмандык компетенттүүлүк, компетенция, окутуунун салттуу методдору, интерактивдүү методдор, эксперимент, репродуктивдүүлүк, продуктивдүүлүк, креативдүүлүк.

**Изилдөөнүн объектиси:** колледждердин 1-курстарынын студенттерин кыргыз адабиятынан компетенттүүлүккө негиздеп окутуу процесси.

**Изилдөөнүн предмети:** кыргыз адабияты сабагында студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн педагогикалык, адабий-теориялык жана илимий-методикалык шарттары.

**Изилдөөнүн максаты:** колледждердин 1-курстарында кыргыз адабияты сабагын окурмандык компетенттүүлүккө негиздеп окутуунун натыйжалуу технологияларын иштеп чыгуу, эксперименттик сынактан өткөрүү.

**Изилдөөнүн методдору:** теориялык, практикалык жана эмпирикалык методдор, эксперименталдык методдор, салыштырма-статистикалык метод сыяктуу педагогикалык изилдөөнүн методдору колдонулду.

**Илимий жаңылыгы:** Колледждин 1-курсунда кыргыз адабияты сабагын окутуунун жалпы педагогикалык, дидактикалык, адабий-теориялык жана методикалык принциптеринин адабиятты окутуунун азыркы талаптарына ылайык компетенттүүлүктүн негизинде алгачкы жолу иштелип чыгышында; колледждердин 1-курстарында кыргыз адабияты сабагынын окутуунун теориядагы жана практикадагы абалы талдоого алынып, анын натыйжалуулугун арттыруунун, өркүндөтүүнүн теориялык жана методикалык маселелери такталып, изилдөө иштеринин негизги багыттары аныкталгандыгында; колледждерде кыргыз адабиятын компетенттүүлүккө багыттап окутууда интерактивдүү усулдарды пайдалануу менен студенттердин окурмандык компетенттүүлүгүн өнүктүрүүнүн жолдорун ишке ашыруунун технологиялары иштелип чыккандыгында; колледждин 1-курсунда кыргыз адабияты сабагын окутуунун технологиялары диссертациялык изилдөө абалында алгачкы жолу жүргүзүлүп жаткандыгында.

#### **Колдонуу боюнча сунуштар:**

Изилдөөнүн практикалык материалдары жана методикалык сунуштамалары, педагогикалык багытта окуган (филологиялык билим берүүдө) студенттердин билимин өркүндөтүүгө жана аларды методикалык жактан жаңы ыкмалар менен камсыз кылууда жардам берет. Ошондой эле орто мектептердин, орто кесиптик окуу жайларынын кыргыз адабияты мугалимдеринин практикалык иштеринде колдонулат. Изилдөөнүн материалдарын адабият дисциплинасы боюнча окутуучулар жана илим изилдөөчүлөр пайдаланса болот.

**Колдонуу жааты:** орто кесиптик билим берүү уюмдарынын ишмердүүлүгүндө, кыргыз адабияты боюнча предметтик стандартты өркүндөтүүгө жана кыргыз тили жана адабияты мугалимдеринин кесиптик квалификациясын жогорулатууда колдонууга болот.



## РЕЗЮМЕ

диссертационного исследования Бекмуратовой Рахат Топчубаевны на тему **«Методика развития читательской компетентности студентов на уроках кыргызской литературы в колледжах»** на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания (кыргызская литература).

**Ключевые слова:** предмет кыргызской литературы, читательская компетентность, компетенция, традиционные методы обучения, интерактивные методы, экспериментирование, воспроизведение, продуктивность, творчество.

**Объект исследования** - процесс компетентностного обучения кыргызской литературы студентов 1 курса колледжей.

**Предмет исследования** - педагогические, литературно-теоретические и научно-методические условия освоения предмета кыргызской литературы на основе читательской компетентности.

**Цель исследования** - разработка эффективных технологий преподавания кыргызской литературы на 1 курсах колледжей на основе читательской компетентности, проведение экспериментальных испытаний.

**Методы исследования:** Использовались методы педагогического исследования, такие как теоретические, практические и эмпирические методы, экспериментальные методы, сравнительные и статистические методы.

**Научная новизна и теоретическая значимость исследования:** впервые на основе компетентности разработаны общие педагогические, дидактические, литературно-теоретические и методические принципы преподавания кыргызской литературы на 1 курсе колледжа в соответствии с современными требованиями преподавания литературы; в связи с тем, что на 1 курсах колледжей анализируется теоретическая и практическая ситуация преподавания предмета кыргызской литературы, уточняются теоретические и методические вопросы повышения его эффективности и совершенствования, определены основные направления исследовательской работы; разработана технология реализации путей развития читательской компетентности студентов с использованием интерактивных методов при обучении кыргызской литературы в колледжах, ориентированных на компетентность; впервые технологии преподавания кыргызской литературы на 1 курсе колледжа проводятся в состоянии диссертационного исследования.

**Рекомендации по использованию:** Практические материалы исследования и методические рекомендации помогут улучшить знания учащихся педагогической направленности (в филологическом образовании) и обеспечить их методически новыми методами. Также используется в практической работе учителей кыргызской литературы средних школ, средних профессиональных учебных заведений. Материалы исследования могут быть использованы преподавателями и исследователями в области литературы.

**Область применения:** может применяться в деятельности образовательных организаций среднего профессионального образования, может быть применен для совершенствования предметного стандарта по кыргызской литературе и повышение профессиональной квалификации учителей кыргызского языка и литературы.

## RESUME

**Bekmuratova Rakhat Topchubaevna**

**"Methodology for improving reading skills of the college students in the lessons of Kyrgyz literature"**

Dissertation for the degree of candidate of philological sciences in the major of 13.00.02 - theory and methodology of education and upbringing (Kyrgyz literature).

**Key words:** subject of Kyrgyz literature, competence, reader competence, traditional teaching methods, interactive methods, experimentation, reproduction, productivity, creativity.

**Object of study:** The process of competence-based teaching of Kyrgyz literature to 1<sup>st</sup> course college students.

**Subject of study:** Pedagogical, literary-theoretical and scientific-methodological conditions for mastering the subject of Kyrgyz literature based on reader's competence.

**The aim of the research:** Development of effective technologies for teaching Kyrgyz literature of the 1<sup>st</sup> course college students on reading competence, conducting experimental tests.

**Methods of the research:** The following methods of pedagogical research were used such as theoretical, practical and empirical methods, experimental methods, and comparative and statistical methods.

**Scientific novelty:** for the first time, on the basis of competence, general pedagogical, didactic, literary-theoretical and methodological principles of teaching Kyrgyz literature among the 1st year college students were developed in accordance with modern requirements for teaching literature; due to the fact that in the 1st year of study at the colleges, the theoretical and practical situation of teaching of the subject of Kyrgyz literature is analyzed, the theoretical and methodological issues of increasing its effectiveness and improvement are specified, the main directions of the research are determined; a technology has been developed for implementing ways to develop students' reading competence using interactive methods of teaching Kyrgyz literature in competence-oriented colleges.

**Recommendations for use:**

Practical research materials and methodological recommendations will help improve students' knowledge of pedagogical orientation (in philological education) and provide them with methodically new methods.

**Using area:**

It can be used in the activities of educational organizations of secondary vocational education, can be used to improve the subject standard in Kyrgyz literature and improve the professional qualifications of teachers of the Kyrgyz language and literature.